

Eessõna

Ersalasena on mul rõõm kutsuda teid lugema raamatut “Ersa pärand Eesti arhiivides”, mis avab teile rikka kultuuri kogud, kuid räägib ka mordva diasporaa tegemistest Eestis. Arhiivides on hoiul Eesti teadlaste poolt kogutud folkloori, esemelise kultuuri ja muude andmete kõrval ka Mordva, Tatarstani ning Kuibõševi (Samara) oblasti uurijate poolt talletatud ainestik.

Eesti teadlaste poolt kogutud materjal on mitmekülgne ja sisaldab vaimse ja materiaalse kultuuri näidete kõrval ka välitööde päevikuid, kommentaare ja märkmeid aastatest 1913–2024. Enam kui sajandi jooksul on paljudgi muutunud, mida näeme folkloristide, etnograafide, keele- ja muusikateadlaste, üliõpilaste, fotograafide ja operaatorite silmade läbi ja nende kogemuste kaudu. Välitööd toimusid suuremal määral Mordva Autonoomses Nõukogude Sotsialistlikus Vabariigis, nüüdses Mordva Vabariigis, kuid 1983. aasta kogumisretked viisid ka Tatari ja Baškiiri Autonoomsesse Nõukogude Sotsialistliku Vabariiki (nüüd Tatarstani Vabariik ja Baškortostani Vabariik).

Suure missioonitundega kogusid teadmisi ersamordvalased Mihhail Tšuvašov (1909–1973), kelle materjal on pärit Kuibõševi (praegu Samara) oblastist, ja Viktor Danilov (1942–2002), on kogunud ainekogust Tatarstanist, kus ersa kogukond elab kompaktselt.

Materjali on ülekaalukalt kogutud eakatel informantidelt, ennekõike külaelanikelt. Nende seas on tuntud rahvalaulikud, itkejad, õpetajad, kolhoosnikud ja lihtsad külaelanikud. Viktor Danilov ja Mihhail Tšuvašov kogusid oma empiirilist materjali kvalitatiivsete meetoditega: suuliste intervjuude ja temaatiliste vestlustega. Mordva diasporaa juures materjali kogudes kasutasin veel osalusvaatlust, kuna olen ise antud kogukonna liige. Olen kasutanud empiirilise allikana ka isiklikke tähelepanekuid ja üleskirjutusi.

Üksnes väike osa allikatest on varem avaldatud eesti ja välismaa teadlaste poolt, mistõttu valisin analüüsimiseks ja avalikustamiseks seni tundmatuid tekste. Raamatus leidub uusi translitereeringuid, ka murdesõnade seletusi, sest keel on viimaste aastate jooksul palju muutunud. Viktor Danilovi ja Mihhail Tšuvašovi poolt intervjuueeritute nimekiri avaldatakse süstematiseeritud kujul. Salvestuste ja päevikutega töötamine oli keeruline. Osalt muutis selle keerukaks käekiri, mida oli raske välja lugeda, samuti leida sõnadele ja fraasidele, fraseoloogiale tõlkevasteid eesti keeles. Helisalvestuste kvaliteet ja murdekeel raskendasid translitereerimist.

Ersa materjal on hoiul Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivis, Eesti Rahva Muuseumis, Eesti Keele Instituudis, Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias, Tartu Ülikoolis, musikoloog Žanna Pärtlase isiklikus arhiivis ning

Eesti-Mordva kogukonna isikuarhiivides. Nagu eespool osutatud, on tegemist erinevas vormis ainekuga: käsikirjade ja päevikute kõrval leidub audio- ja video- ja digisalvestisi ning muid visuaalseid jäädvustusi piltide, skeemide, illustratsioonide, kaartide ning esemetena.

Raamatu ettevalmistamisel töötasin erinevates arhiivides ja teadusasutustes, kuid kasutasin ka erinevaid trükiallikaid: perioodikat, mitmes riigis ilmunud trükiseid ja interneti-allikaid.

Koostöö kolleegide ning teadlastega jättis mulle sügava mulje, samuti institutsioonide hoolikas suhtumine materjalidesse. Sügava austuse ja tänuga pöördun kõigi poole, kes on pühendunud väikeste rahvaste, sh ersa pärandi säilitamisele.

Väljaande ettevalmistamisel toimus süsteemne koostöö vanemdigiarhivaari Olga Ivaškevitšiga. Temaga koos täpsustasime ja tõlkisime metaandmeid, said digiteeritud käsikirjalised materjalid ja lisatud need Eesti Kirjandusmuuseumi repositoorium-infosüsteemi Kivike, et tagada neile juurdepääs veebi kaudu, ent väärtuslikku ainet ja uurimusi sisaldab ka ersa ja mokša kultuurile pühendatud veebileht (<https://www.folklore.ee/rl/folkte/sugri/mordva/>), mida arendasin viimastel aastatel koostöös Ilona Kolossovaga. Raamatu lisadesse on valitud fotosid, käsikirjade ja noodistuste näiteid.

Raamatu eesmärk on anda esmane süstemaatiline ülevaade ja kirjeldus ersa arhiividest Eestis; mordvalaste ja nende kultuuriseltside ajaloo Eestis ning heita valgust kultuuriseltside ja nendega seotud isikute tegevusele.

Kogutud ja talletatud materjali abil saab avada teatud perioodidele omaseid jooni erisamordva rahvaluules ja etnograafias ning ajastu aktuaalseid teemasid kombestikis.

Praktiliselt kõik kogud on digiteeritud, kuid andmete edasine töötlemine, rikastamine-täiendamine, žanrite liigitamine, keelte määramine ja tekstide tõlkimine ootab veel ees. Üks põhjus kogudest kirjutamiseks on asjaolu, et nad paiknevad isegi ühe institutsiooni piirides erinevates hoidlates: näiteks käsikirjad ühes, fotod ja videod teises, helisalvestised kolmandas, rääkimata esemetest või trükistest. Selle raamatu kaante vahel saavad mordva materjalid kokku.

Avaldan suurt tänu oma kolleegidele abi, toetuse ja nõuannete eest: Mare Kõivale igakülgse toetuse ja abi eest kogu projekti vältel; Asta Niinemetsale ja Nikolay Kuznetsoville teksti toimetamise ja nõuannete eest, Olga Ivaškevitšile säilikut andmete sisestamise ja täpsustamise eest. Jaak Prozesele info eest diasporaa kohta, Diana Kahrele, Maris Kuperjanovile ja Sergei Sidorovile raamatu kujundamise ja küljendamise eest, Eesti-Mordva diasporaa liikmetele oma kultuuri ja keele edendamise ja säilitamise eest Eestis. Tänan Svetlana Karmi ERMi materjalide põhjaliku ülevaate ja selgituste eest. Tänan ka Anna Venchakovat abi eest ersa ja mokša kogude liigitamisel. Suur tänu Žanna Pärtlasele materjali ülevaade eest, mis on hoiul ja ootab avalikustamist Eesti Muusika ja Teatriakadeemias.